

Halk Biliminin İşlevsel Çözümleme Modellerine Göre Yâran Geleneği

Münir CERRAHOĞLU¹

Geliş Tarihi

17.02.2016

Kabul Tarihi

31.03.2016

Öz

Çankırı, kökleri çok eskilere dayanan geleneksel kültürün korunup tüm canlılığıyla yaşatıldığı yörelerimizden biridir. Çankırı'nın geleneksel kültürünün altın halkalarından birini oluşturan halkalardan biri ise yâran geleneğidir.

Yâran hem şekil, yapı ve içerik özellikleri hem de oluşma, işlev ve fonksiyon özellikleri açısından kültürel aktarım bağlamında işlevsel teoriyle ilişkilendirilebilir. Bağlam merkezli halk bilimi kuramlarından biri olan işlevsel teori, halkbilimi çalışmalarında edebî yaratmalara ve kültürel olgulara bakış açısını oldukça genişletmiş, halkbilimi unsurlarının iyi tanınması ve değerlendirilmesi açısından geniş bir yorumlama imkânı kazandırmıştır. Bu bağlamda Yâran geleneğinin kültürel aktarımdaki önemi “işlevsel teori” ışığında bilimsel açıdan ele alınması ve değerlendirilmesi Çankırı yâran geleneği ile ilgili halkbilimi çalışmalarına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: İşlevsel çözümleme modeli, yâran geleneği, Çankırı halk kültürü

¹Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Çankırı-TÜRKİYE
E-posta: munircerrah@karatekin.edu.tr

Yaran Tradition With Regard to the Functional Analysis Models of Folklore

Münir CERRAHOĞLU

Received	17.02.2016	Accepted	31.03.2016
----------	------------	----------	------------

Abstract

Cankiri is one of the territories in which the traditional culture has been preserved and kept with all its liveness. Yaran tradition forms one of the golden rings of traditional culture of Cankiri.

In terms of features of shape, structure, content, formation and function, Yaran is within the area of interest of functional theory in the context of cultural transmission. Functional theory, one of the context-based folklore theories, has broadened its perspective on literary creations and cultural phenomenon in folklore studies considerably and enabled a broad interpretation in the sense of better recognition and evaluation of folkloric elements. On that note, discussing and evaluating the importance of cultural transmission of Yaran scientifically in the light of “ functional theory” will contribute to the study of folklore connected with Cankiri yaran tradition.

Keywords: Functional analysis model, yaran tradition, Cankiri folk culture.

Giriş

Çankırı, kökleri çok eskilere dayanan geleneksel kültürün korunduğu, tüm canlılığıyla yaşatıldığı ve geçmişten günümüze aktarıldığı yörelerimizden biridir. İç Anadolu'nun önemli yerleşim merkezlerinden biri olan Çankırı gerek tarihî gerekse kültürel açıdan oldukça zengin bir geçmişe sahiptir. İlk çağlardan itibaren birçok kavmin iskân tuttuğu bu yöre, tarihi ipek yolunun geçiş güzergâhında yer almış ve uluslararası panayırlara ev sahipliği yapmıştır. Coğrafi olarak İç Anadolu ile Batı Karadeniz arasında bir geçiş bölgesi olması, tarihî geçmişinde değişik kültürlerle iç içe olması, ticarî, iktisadî, sosyal ve kültürel açıdan etkileşim içinde bulunması vb. etkenler Çankırı'nın bir kültür merkezi hâline gelmesine katkı sağlamıştır. Yüzyıllardır yaşatılan kültürel değerleri ile bu kadim şehir, halk kültürü, folkloru, gelenek görenekleri ve halk edebiyatı unsurları açısından zenginliğini ve özgünlüğünü korumuştur.

Çankırı halk kültürünün en önemli zenginliklerinden biri de yâran geleneğidir. Anadolu'da esnaf teşkilatı olarak kurulan Ahiliğin şehir ve köylerdeki devamı kabul edilen yâran meclisleri toplumsal düzenin sağlanmasında, doğruluğun ve adaletin tesisinde, yardımlaşma ve dayanışma anlayışının oluşmasında önemli görevler üstlenmiştir. Halk üzerinde doğrudan resmî kurallar çerçevesinde herhangi bir yaptırım gücü olmasa da sosyal bir yaptırım gücünün varlığı görülür. Kendi bünyesinde teşekkül ettirdiği denetim mekanizmasıyla manevi bir yaptırım gücü olan, esnafı denetleyen, hilesiz mal satışı teşvik eden, ahlak kuralları çerçevesinde yaşamayı öğütleyen bir yapı söz konudur. Bununla birlikte yâran geleneğinde meşru sınırlar içinde eğlenmeyi, eğlendirirken de eğitmeyi amaçlayan bir anlayış vardır.

Bir esnaf teşkilatı olan yâran geçmişten günümüze Çankırı'nın sosyo-kültürel yapısına yön veren, kış mevsiminde erkeklerin düzenlediği sohbet toplantılarının, eğlence ve hoşça vakit geçirmenin de ortamı olmuştur. Yâranın kendi içinde bir disiplini vardır. Yâranda misafir karşılama, ağırlama ve uğurlama, oturuş düzeni, ikramda bulunma, giyim-kuşam, oynanan oyunlar bir kural dâhilinde yapılır. Yâran meclislerinin her bir bölümü kültüre ait önemli unsurları barındırırken özellikle sözlü edebiyat ürünlerinin icra edildiği, geleneksel oyunların sergilendiği bölümlerde el, dil ve zihin becerisini esas alan bir işlev söz konusudur.

Bu makalede William Bascom'un ve İlhan Başgöz'ün folklorun işlevleri ile ilgili görüşlerinden hareketle yâran geleneğinin “hoş vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme işlevi”, “değerlere, toplum kurallarına ve törelere destek verme işlevi”, “eğitim ve kültürün gelecek kuşaklara aktarılacak gelecek kuşakların eğitilmesi işlevi”, toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmak için

kaçıp kurtulma mekanizması” ve “protesto işlevi” olmak üzere beş ayrı işlevi üzerinde durulacak, yâran geleneği halk biliminin işlevsel çözümleme modeline göre değerlendirilecektir. Yâran ile ilgili kısa bir bilginin verilmesi, geleneğin halk biliminin işlevsel çözümleme yöntemine göre incelenmesine katkı sağlayacaktır.

Yâran Geleneği

Türkçe Sözlükte yâr (2011: 2531) sevgili, dost ve tanıdık anlamlarına gelirken yâran ise (2011: 2533) dostlar, bir amaç çevresinde toplanmış veya aynı amacı güttükleri için bir araya gelmiş olanların tümü, anlamlarına gelmektedir.

24 yâren'in bir araya gelerek oluşturduğu topluluğa ise yâran denilmektedir. Yarenlik ise, insanları tek tek kucaklayan, insanın kendini tanımasını sağlayan, erdemli olmayı öğütleyen ve kıskançlık, ihtiras gibi duyguları dizginleyen bir öğretimdir. Yâran kelimesinin Çankırı halk ağzında yer yer yâren şeklinde kullanıldığı da görülür.

Yâran teşkilatlarının Anadolu coğrafyasında görülmeye başlaması Moğolların Türkistan ve Harezmi bölgesini istilasıyla bu bölgeden göç eden esnaf ve zanaatkarların Anadolu Selçukluları'na sığınmalarından sonradır. “Türk tarihinin belki de en büyük göç dalgasıyla gelen bu insanların yerleşmeleri yerli tüccar ve sanatkarlar karşısında tutunabilmeleri, onlarla rekabet edebilmeleri, sağlam standart mal üretip satabilmeleri ancak aralarında güçlü bir dayanışma kurarak örgütlenmesi ile mümkündür. Anadolu'da Ahilik işte böyle bir zorunluluktan ortaya çıkmış, Selçuklu ve Osmanlı dönemine damgasını vurmuştur. Moğol saldırısı ve işgali merkezi otoriteyi zayıf düşürdüğü için toplumun kendi dinamikleri harekete geçmiştir. Deri işçilerinin ve Ahiliğin piri efsanevi Ahi Evran (1171-1261) Anadolu'ya gelişi bu döneme yani 13. yy'ın son yarısı ile 14.yy'ın ilk yarısına rastlar (Çağatay, 1996: 49). Göç dalgalarının devam etmesinin ardından Moğol istilasının ağır baskı ve zulümleri altında kalan Ahi Teşkilatı Anadolu'da, hem Moğollara karşı direnmiş hem de Türk halkının birliğini, maddi ve manevi gücünü temsil etmiştir. “Teşkilatın Çankırı'daki kurucu ve ahi lideri Şeyh M. Mehdi-i Veli'dir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin çöküş dönemlerinde yerel bir beylik kuran Şeyh M. Mehdi-i Veli, 1272'ye kadar bu beyliği yönetmiştir. Çankırı'yı kale dışında ilk mahalle olan Karataş'tan başlayarak kuran, çarşı ve arastalar inşa eden zattır” (Absarıhoğlu, 2004:259).

Ahilik örgütü, Anadolu'da şehir ve kasabalarda ticaret erbabını mesleki verimlilik, meslek ahlakı, meslek dayanışması gibi konularda eğitmekle

kalmamış en küçük yerleşim birimlerine kadar ulaşarak esnaf ve sanatkârları yetiştirme gayret ve çabası içinde olmuştur. “Gündüzleri çalışan esnaf kuruluşlarının işlevlerini geceleri ”Sohbet Toplantıları” biçiminde sürdürmekte idi. Yani, gündüzleri esnaf örgütü ile mesleki beceriler kazandırılan gençlere, geceleri de sohbet toplantıları ile manevi değerler, Ahilik, eğitim, vatandaşlık bilgileri verilerek onların yaşam ve hareketleri denetim altında tutulmuş olmakta idi” (Tezcan, 1989: 19).

Orta Asya’dan Anadolu’ya geçişle birlikte eski Türk inanışlarıyla İslam’ın emir ve yasaklarını bütünleştiren, örf, adet gelenek ve görenekleriyle yeni bir kültür sentezi kuran Türk toplumu sosyal hayatın teşekkülü adına bir takım müesseseler oluşturmuştur. Bunlardan biri olan Ahilik esnaf yardımlaşması ve dayanışmasını esas alan, hilesiz ticaret yapmayı, müşteriye karşı dürüst davranmayı ilke edinmiştir. Ahiliğin Çankırı’daki uzantısı olan yâran meclisleri bu ilkeler ışığında her yârana çıraklık, kalfalık ve ustalık gibi kademelerden geçmesinde onların yeni bilgi ve beceriler kazanmasında adeta bir eğitim yuvası olmuştur.

Kaliteli üretim ve hilesiz satış felsefesini benimseyen müşteri memnuniyetini ön planda tutan, Ahi Evran’la son şeklini alan bu teşkilat altı temel kuralı bünyesine katmış ve ona göre yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Yaran meclislerinde alın, kalp ve kapının açık; el, dil ve belin kapalı olması düsturu benimsenmiştir. “Açık tutulması gerekenlerle yârânın toplum içerisinde itibar edilen bir insan olması, kalbinden herkese yetecek kadar sevgi barındırması, kendisi aç iken bile başkalarına ikram edecek kadar cömert olmaları emredilmiştir. Kapalı olanları ise eli, dili ve beli diye tarif edilmiş. Bununla da haram yeme, haram içme, harama bakma, doğru, sabırlı ve dayanıklı ol, büyüklerinden önce söze ve yemeğe başlama, dedikodu ve zina yapma, toplum içerisinde emin olarak bilinen bir insan ol emredilmiştir (Absarlıoğlu, 2012: 3-4).

Yâran geleneği, ahilik çerçevesinde esnaf ve müşteriler arasında sosyal adaleti, yardım severliği, dostluğu ve kardeşliği kısaca toplum düzenini korumayı amaçlar. Yâran meclisleri adeta birer yaygın eğitim kurumu işlevini yerine getirir, bir yandan mesleki tecrübe kazandırırken diğer yandan da insanların beceri ve kabiliyetleri doğrultusunda yetişmelerine, içinde bulunduğu toplumun kültürünün öğrenilmesine imkân hazırlar. Bu durumda yâran geleneği somut ve somut olmayan kültürel mirasın korunması, yaşatılması yeni kuşaklara aktarılmasında önemli görevleri yerine getiren sosyal bir kurumdur. Temeli, ahilik müessesesine dayanan ve Çankırı’nın sosyo-kültürel yapısına yön veren yâran geleneği hâlâ kış mevsiminde erkeklerin düzenlediği sohbet toplantılarıyla aslına sadık kalarak yaşatılmaktadır. Yaran odalarının donanımı, yaran odalarına giriş kuralları, yemeklerin yenilmesi, sohbet geleneğine devam edilmesi, mahkemenin

kurulması, eğlence ve mizahi unsurlara sıkça yer verilen oyunların oynanması yâran geleneğinde önem arz eden konulardır.

Yâran meclislerinde bütün yâran ve misafirler tamam olunca mahalli oyunlar oynanır. Mizaha sıkça yer verilen bu oyunlarda el ve dil becerilerinin geliştirilmesi amaçlanır. Oyunlarda orta oyunları; bir tura ile ele vurularak bir beyit ve mani okunması; dikkati, dil becerisini ve şaşırtmacayı esas alan tekerlemelerin söylenmesi vb. örnekler yer alır.

İşlevsel Halk Bilimi Kuramı

İşlevsel halk bilimi kuramı, günümüz halk bilimi çalışmalarında en yaygın olarak kullanılan teorilerden biridir. Alanında yetişmiş antropologları tarafından oluşturulan bir kuram olması nedeniyle “Antropolojik Yöntem” olarak da bilinmektedir. Temsilcileri arasında Yerli Amerikan (Kızılderili kültürleri) ve daha sonra Afrika ve bazı Pasifik kültürlerini inceleyen F. Boas ve R. Benedict, Margerat Mead ve Mellville Herkovits gibi öğrencileri çalıştıkları “sözlü kültür ürünleri” nedeniyle halkbilimi çalışmalarına önemli katkılarda bulunmuşlardır (Çobanoğlu, 2010: 243).

İşlevsel halk bilimi kuramı halk bilimi çalışmalarında özellikle de sözlü geleneğe yer alan nesir anlatılarının işlevinin çözülmesi bakımından çok önemlidir. İşlevsel halk bilimi kuramın öncülerinden B. Malinowski'nin kavramsal çatının oluşması bağlamında kültürün tanımı, yapısı ve işlevleri konusundaki bulguları, halk bilimi ürünlerinin işlevselliğini ortaya koyması bakımından oldukça önem arz eder. Malinovski alanda edinilen her deneyimin ve örgütlü insan davranışının, anlamlı her alan araştırmasının herkes tarafından kabul edilen gerçekler olduğunu belirtir ve kültür ile ilgili şu görüşleri ileri sürer:

A. Kültür, özünde araç olan bir aygıttır; insan çevresinde ve ihtiyaçlarının giderilmesi sürecinde karşılaştığı özel, somut problemleri onun sayesinde daha iyi çözme durumunda olur.

B. Kültür bir nesnelere, eylemler ve zihniyetler sistemidir, bu sistem içerisinde her parça bir amaca hizmet eden bir araç olarak bulunur.

C. Kültür, çeşitli unsurları karşılıklı birbirine bağlı olan bir bütündür.

D. Böyle eylemler, önemli yaşamsal ödevler çevresinde kurumlar hâlinde örgütlenmiştir, söz gelimi aile, klan, köy, kabile gibi ekonomik işbirliği için politik hukuksal ve eğitsel etkinlikler için örgütlenmiş birlikler gibi.

E. Dinamik açıdan, yani etkinliğin türüne göre kültürde bazı yanlar ayırt edilir; söz gelimi eğitim, toplumsal denetim, ekonomi, bilgi sistemleri, ahlak

ve inanç, yaratıcı ve sanatlı anlatım biçimleri gibi (Malinowski, 1992: 21-22).

İşlevsel Kuram'ın üzerinde durduğu konu halk bilimi ürünlerinin metinleri değil bu metinlerin oluşturuldukları, yaratıldıkları ve yeniden yaratılıp nakledildikleri bağlamdır. Bağlam metinle birlikte, anlatıcı, söyleyici ya da icra edici ile dinleyiciden oluşmaktadır. İşte, bu bağlam noktasında bir halk bilimi ürününün icra edilmesi, anlatılması veya söylenmesindeki temel neden, anlatıcı veya icracının onu yaratma, aktarma ve kullanma nedenleri ve bunların dışındaki nedenler işlevsel halkbilimi kuramının ve yönteminin temel sorunlarını oluşturmaktadır.

Halk bilimcilerin çoğunun, özellikle de edebiyat alanından gelen halk bilimcilerin çoğunlukla göz ardı ettikleri işlev konusu, halk bilimi ürünlerinin metinlerindeki değişkenlik, hacim ve içerik farklılaşması gibi sorunları çözmeye yardımcı olmasının yanında, halk bilimi ürünlerinin kim tarafından nasıl, neden ve nerede yaratılıp nakledildiklerinin açıklanması, kim tarafından, neden ve nasıl dinlendiğinin incelenmesi ve halk bilimi yaratmalarının bir sosyal ilişkinin ürünü olduğunun ortaya konması gibi sonuçları beraberinde getirmesi bakımından da son derece önemlidir (Ekici, 2004: 119).

Halk biliminin, başka bir deyişle halk bilimi ürünlerinin işlevleri hakkında görüş beyan eden isimlerin başında William R. Bascom gelmektedir. Bascom, halk bilgisi ürünlerinin işlevlerini en basit şekilde dört temel başlık altında ele almıştır.

Bascom'a göre eğlence, folklorun en önemli işlevlerinden birincisidir. Folklorun ikinci işlevi, kültürün onaylanması ve ritüelleri gözlemleyen ve icra edenlerin ritüellerinin ve kurumlarının doğrulanmasıdır. Folklorun üçüncü işlevi, özellikle de okuma yazması olmayan kültürlerdeki eğitim işlevidir. Dördüncü sırada folklor önemli, fakat sıklıkla gözden kaçmış olan kabul edilmiş davranış örüntülerini sürdürme işlemini yerine getirir. Son iki işlev, birbiriyle ilişkili olmasına rağmen, ayrılmayı hak etmektedirler. Davranışları, inançları, kurumları geçerli kılmak ya da doğrulamanın ötesinde, folklorun bazı şekilleri sosyal baskı uygulanması ve sosyal kontrol çalışması açısından önemlidir (Bascom, 2010: 79-81).

İlhan Başgöz, Bascom'un sözünü ettiği bu dört işleve protesto işlevini de eklemiştir (Başgöz, 1996:1-4). Normal şartlar altında gerçekleştirilemeyen zengin-fakir, yöneten-yönetilen mücadelesindeki sınıf çatışması, halk bilimi yaratmalarında yansıtılır. Böylece pek çok hikâye, masal, fıkra, türkü ve manide bu çatışmanın veya alt sınıftan kişilerin kendilerine yapılan haksızlıkların ifadesini bulmak mümkündür (Ekici, 2004: 120).

Sonuç olarak, işlevsel kuram, halk bilimi çalışmalarına salt metne dayalı veya metin merkezli paradigmlar üzerine inşa edilen kuram ve araştırma modellerinin yanı sıra bir tiyatro gibi icra edilen folklor olayının derlenip yazıya geçirilerek metinleştirilen kısmıyla birlikte onu anlatma ve dinleme eylemleri ve rolleriyle gerçekleştirilen temel parçaları ve tamamının içinde yer aldığı sosyo-kültürel fiziki şartlar bütünlüğü anlamında, bağlam kavramını (context) esas alan kurumların öncüsü olmuştur (Çobanoğlu, 1999: 229).

Bascom'un öne çıkardığı dört işlev ile İlhan Başgöz'ün beşinci olarak ilave ettiği protesto işlevi Çankırı yâran geleneğinde de görülen bir durumdur. Bu yönüyle Çankırı Yâran geleneği ve gelenekte var olan folklor disiplininin ana özellikleri, halk biliminin işlevsel çözümleme modellerine uyum sergileyebilecek mahiyette olup meselenin detaylı bir şekilde izah edilmesine imkân sağlamaktadır.

Halk Biliminin İşlevsel Çözümleme Modellerine Göre Yâran Geleneği

Halk bilimi yaratmalarının işlevleri konusundaki araştırmalardan yararlanarak bir model oluşturan William R. Bascom'dur. Bascom folklorun işlevlerini basit şekliyle dört temel başlık altında ele almıştır. Bascom'a göre hoşça vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme folklorun en önemli işlevlerinden birincisidir. Folklorun ikinci işlevi değerlere, toplumsal kurumlara ve törelere destek vermedir. Folklorun üçüncü işlevi özellikle de okuma yazması olmayan kültürlerdeki eğitim işlevi olup eğitim ve kültürün genç kuşaklara aktarılması işlevidir. Dördüncü sırada folklor toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma işlevini yerine getirir (Bascom, 2010: 71-83). İlhan Başgöz, Bascom'un halk biliminin dört işlevsel modeline protesto işlevini de eklemiştir (Başgöz, 1996: 1-4).

Çalışmamızda yâran geleneği William Bascom ve İlhan Başgöz'ün halk biliminin işlevleri konusunda oluşturdukları çözümleme modellerine göre incelenecek, yâran geleneğinin işlevsel çözümleme modelinde yer alan söz konusu beş işlevi kapsamı üzerinde durulacaktır.

Hoşça Vakit Geçirme, Eğlenme ve Eğlendirme İşlevi

Çankırı halk kültüründe uzun kış gecelerinin en önemli eğlence ve kültür aktiviteleri arasında yâran ve erfene (herfene) yer alır. Yâran erkeklere dönük bir aktivite iken erfene (herfene) ise kadınların uzun kış gecelerinde

akran ve samimi arkadaş topluluklarının bir araya gelerek icra ettikleri eğlence ve kültür aktivitesini bünyesinde barındıran sıra gezmesidir.

Çankırı halk kültüründe uzun kış gecelerinin erkekler için en önemli kültürel aktivitesi, eğlencesi olan yâran aralık ayının sonunda başlayıp mart ayına kadar üç ay süren renkli etkinliklerin yaşandığı meclislerdir. İlk uygulamalarında esas amacın kardeşlik, dostluk, birlik ve beraberlik, duygusu içinde kimsenin hakkının ihlal edilmediği, toplum düzeninin korunduğu, yardımlaşmanın ve eşitliğin esas alındığı ve eğlencenin bir araç olduğu gelenek iken günümüzde eğlence asli unsurlardan biri haline gelmiştir. Bu yönü ile hoşça vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme yâran meclislerinin önemli işlevlerinden birdir.

Yâran meclislerinde kelimelerin ve hecelerın dil çevikliğiyle düzgün şekilde söylenmesine imkân veren tekerlemeler söylenir; dil sürçmelerinden kaynaklanan hatalar küçük cezalarla yerinde düzeltilmeye çalışılır. Tiyatroculuk konusunda beceri ve kabiliyeti olanlar orta oyunları oynar. Bu oyunlar arasında Samıt Oyunu, Yüzük Saklama, Tavuk Hırsızı, Deveci Bilo vb. yer alır. Çalınan Üç Mum, Genç Osman ve Cezayir türküleriyle bir yandan tarihi olaylar hatırlanırken diğer yandan Kömür Gözlüm, Mahi, Kürdün Kızı, Dama Bulgur Serer türküleriyle de sevdaya dair duygular dile getirilir.

Çankırı'da ocakların yakıldığı yâran gecelerinde sözlü geleneğimize konu olan maniler, bilmeceleler, tekerlemeler söylenir, fıkralar, halk hikâyeleri anlatılır, orta oyunları oynanır. Bu oyunlarda yanılanlar veya kasıtlı olarak hata yapanlara cezalar verilir. Kısaca sözün, musikinın, orta oyunlarının, müzik eşliğinde dörtlü ya da daha fazla sayıda yarenin toplu olarak oynadıkları seymen oyunları bir arada yer alır. Her biri eğlenme ve eğlendirme, hoşça vakit geçirme işlevini yerine getirebilecek niteliğe sahip olan bu bölümler, yâran geleneğinde çoğunlukla bir arada kullanılır. Böylece geleneğin eğlence işlevi de yerine getirilmiş olur.

Değerlere, Toplumsal Kurallara ve Törenlere Destek Verme İşlevi

Halk biliminin bu işlevi folklorik ürünlerde yer alan içerik ve mesajların, ritüel ve merasimlerin bağlam içinde bulunanlarca onaylanması ve benimsenmesi anlayışına dayanır. Toplumsal benimsenmiş bir takım değerlerin, toplumsal kuralların ve törenlerin halk bilimini icra edenlerce, izleyenlerce desteklenmesi, yaşatılması ve tüm canlılığıyla kuşaklar arası devamını ifade eder. Bu bağlamda Yâran geleneğinin değerlere, toplumsal kurallara ve törenle destek verici bir işleve sahip olduğu görülür. Bu işlev,

geçmişten günümüze bir takım değişimler yaşansa da tüm zenginliğini koruyarak devam etmektedir.

Yâran sohbetlerine katılmış bir genç inançlarından ve kültüründen miras aldığı değerleri yaşamayı, hayatını ona göre şekillendirmeyi amaç edinir. Bu bağlamda eline, diline ve beline sahip olup, kalbini, kapısını ve alnını açık tutmaya çalışır. Yâran hangi ortamda nasıl davranılması gerektiğini bilir bunu da her haliyle uygulamaya çalışır. Konuşma adabından, yeme içme adabına, giyim kuşamdan oturup kalkma adabına kadar birçok edep ve erkânı öğrenir. Kendisinin hak etmediği bir kazanca el uzatmaz, kendisinde olmayan bir takım özelliklerden dolayı saygı ve övgü beklentisine girmez. Sözlerinde yalana, gıybete ve iftiraya yer vermediği gibi toplumun onaylamadığı davranış ve fiillerden uzak durur. Zararlı alışkanlıklara mesafeli duran yâran güzel ahlakla hayatını süslemeye çalışır.

Yâran odalarında süslemeli kumaşlara yazılı bulunan “kız anadan öğrenir sofrayı düzmeyi/oğlan babadan öğrenir sohbet gezmeyi” sözü değerlere, toplumsal kurallara ve törenlere destek verme işlevini yansıtan bir darb-ı meseldir. Çankırı’da bir zamanlar yâran sohbetlerine katılmayan gence kız verilmemesi bu darb-ı meselin önemini ortaya koyar. Çünkü yâran sohbetlerine katılan her genç oturup kalkmasını, nerede nasıl konuşması ve davranması gerektiğini bilir; toplumun kendisinden beklediği değerleri benimser, toplumsal kurallara ve törenlere destek verir.

Eğitim ve Kültürün Genç Kuşaklara Aktarılması İşlevi

Yâran meclisleri aynı zamanda eğitim ve kültürün genç kuşaklara aktarıldığı bir eğitim kurumu gibidir. Babalarıyla birlikte yârana gelen çocuklar da düşünüldüğünde her yaş grubundan insanın katıldığı bu meclisler aynı zamanda olgunlaşmanın da yeridir. Henüz askere gitmemiş kimseler toplumumuzda sorumluluk alacak olgun kimse sayılmadığı gibi Çankırı’da da yârana katılmamış, ocak yakmamış kimseler de olgun bir birey olarak toplumda kabul görmez. Yâran meclisleri, edep ve erkânı, ahlak ve görgü kurallarını genç kuşaklara sözlü geleneğin imkânlarını da kullanarak uygulamalı bir şekilde genç kuşaklara aktarılmasında önemli bir görevi yerine getirmektedirler.

“Atın iyisi alayda, kabın iyisi kalayda

İnsanın iyisi de Yâranda belli olur” sözü toplumun onayladığı davranış kalıplarıyla hayatını şekillendirmenin, dürüst ve ahlaklı insan olabilmenin bir yolu da yâran eğitim ve terbiyesini almaktan geçtiğidir. Bu nedenle yâran

meclisleri geçmişte birer eğitim kurumu işlevini görmüş, günümüzde ise bu işlev geçmişe nazaran zayıflamıştır.

‘Kız, anadan öğrenir sofrayı düzmeyi

Oğul, babadan öğrenir sohbet gezmeyi’ ifadesi Çankırı’da bir hayat ilkesi haline gelmiştir. Şüphesiz bu ilkenin kökleri, Oğuz Türkleri geleneğinden gelmektedir. Nitekim Dede Korkut Hikâyelerindeki:

‘Kız, anadan görmeyince öğüt almaz

Oğul, atadan görmeyince sofrayı çekmez’ ifadesi ile münasebeti açıktır (Özkan, 2002: 2).

Yâranda yer alan sohbetler gençlik için doğal eğitim kurumu olmaktadır. Kültürümüzü, büyüğe saygıyı, dürüstlüğü, dikkatli, enerjik olmayı, konukseverliği genç geniş ölçüde burada öğrenmektedir. Kurallara uyararak sorumlulukları yerine getirmeyi, rol almayı, sabırlı olmayı, samimiyeti, ahlaklı bir kişiliği sohbetlerde geliştirmektedir. Milli eğitim, görgü kuralları ve zerafet sohbetlerde öğrenilir. Böylece genç, çok yönlü yetişerek yaşamı orada öğrenir. Genç, çevresindeki mevcut kültürü öğrenerek onu korumaya çalışır. Halk oyunlarını, halk edebiyatını, halk musikisini, görgü kurallarını öğrenen genç kuşkusuz bunları korumak, sürdürmek eğiliminde olmaktadır (Tezcan, 1989: 25).

Yaren kültürünün genç kuşaklara aktarılması için küçük yaştaki erkek çocukları yaren meclislerinde eğlenceye katılır. Böylece kültürün gelecek kuşaklara aktarımı sağlanmış olur.

Toplumsal ve Kişisel Baskılardan Kurtulma İşlevi

Sözlü veya yazılı kültüre dayalı edebî ürünlerin bir kısmının toplumsal ve kişisel baskılardan kaçış ya da söz konusu baskılar nedeniyle ifade edilemeyen hususların dile getirilmesi gibi amaçlarla ortaya çıktığı bilinen bir gerçektir. Halk biliminin toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma işlevi, kabul edilmiş davranış kalıplarına uygun davranıyor olmayı ve bu yolla da toplumsal ve kişisel baskılardan kaçıp kurtulabilme sağlanır.

Yâran sosyo-kültürel hayatta karşılaştığı birtakım olumsuzlukların, haksızlıkların ve problemlerin çözüm yeri olarak yâran meclislerini görür. Diğer bir ifadeyle yâranın toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma; yaşanan sosyal uyuşmazlıkların ve hoşnutsuzlukların giderilmesi ve çözümü için yâran meclislerinde kurulan mahkemeye başvurur. Yâran meclislerinde

kurulan mahkeme ile yaşanan olumsuzluklar, maruz kalınan haksızlıklar, usulüne uygun cezalandırılır. Böylece yâranın kendisiyle ve çevresiyle barışık bir hayat yaşamasına katkı sağlanır.

Eski toplum yapısında bir gencin ailesinden izin almadan dışarı çıkması saatlerce akranlarıyla vakit geçirmesi, toplumca onaylanmayan eğlence ve gezme âlemlerine katılması pek mümkün olamamaktaydı. Buna göre henüz gençlik çağına yeni girmiş bireyin hayat tecrübesi kazanması, sosyal hayatın kurallarını öğrenmesi, geçiş dönemine ait kuralların öğrenmesi adına yâran meclisleri ve sohbet ortamları önemli bir imkândı. Bu özellikleri nedeniyle de sohbet toplantıları birer gençlik okulu niteliğinde olmuştur. Yâran meclislerine katılan bu meclisin terbiye sistemiyle yetişen genç akranları arasında farklı görülür, ayrı bir değer verilirdi.

Yâran meclisi, genelde samimi, içten ve birbirlerini her yönüyle tanıyan gençlerden kurulur. Yaş gruplarının birbirine yakın olması, yâranın sadece erkeklerden teşekkül etmesi, eğlence, müzik ve mizahın bir arada meclislerde icra ediliyor olması edep ve erkân dışına çıkmadan yâran meclisleri gençlere toplumsal ve kişisel baskılardan uzak bir eğlence imkânı sunmuş oluyor.

Protesto İşlevi

Protesto, bir davranışı, bir düşünceyi, bir uygulamayı haksız, yersiz, gereksiz bularak karşı çıkma, kabul etmemedir (Türkçe Sözlük, 2011:1948). Kişiye ya da topluma dönük, yerme, kınama ve taşlamayı da içine alan protesto geleneği sosyal hayatın bir gerçeği, sanat ve edebiyatta da kullanılan türlerden biridir.

İlhan Başgöz, Bascom'un tespitlerine ek olarak "Protesto: Folklorun Beşinci İşlevi" başlıklı makalesinde, folklorun beşinci bir işlevi olarak kurulu düzeni eleştirme bağlamında protesto işlevinden söz eder. Başgöz'e göre, folklor çatışmaları büyütme, başkaldırmalara destek olmak, kurulu düzene ve değerlere direnmeleri arkalamak, onları yıkmaya kalkışanlara güç vermek gibi bir işlev de görmektedir. Başgöz, aynı makalesinde Köroğlu ve Pir Sultan Abdal gibi kimlikler üzerine kurulu hikâye, söylenti ve türküleri var olan düzeni değiştirme yönünde bir söylem içermeleri ve toplumsal eleştiride bulunmalarından dolayı protesto fonksiyonuna örnek olarak ele almaktadır (Başgöz, 1996:2). Ancak tanımından anlaşılacağı gibi protesto kavramını sadece "çatışmaları büyütme, başkaldırmalara destek olmak, kurulu düzene ve değerlere direnmeleri arkalamak, onları yıkmaya kalkışanlara güç vermek" gibi bir anlamla sınırlandıramayız. Bireyin, grubun ya da toplumun

kişileri, davranışları, durum ve olayları kınaması, eleştirmesi de protestonun diğer bir şeklidir.

Birey sosyal hayatta karşılaştığı kişisel ya da toplumsal eksikleri, haksızlıkları ve yanlışlıkları eleştirir, düşüncelerini değişik yollarla dışa vurur. Bu durum halk edebiyatında taşlama, eleştiri, divan edebiyatında ise hiciv adı altında kişiyi, bir toplumu, bir âdeti, kişi veya toplumda görülen kusur ve eksiklikleri, gülünç hâlleri, açık veya kapalı olarak yeren, alaya alan söz ve yazılar şeklinde nazım ve nesir olarak ifade edilmiştir. Âşık edebiyatında bir tür olarak işlenen taşlama ve eleştiri bunun en güzel örneklerinden biridir.

Bulunduğu toplumun sözcüsü olan âşıklar, toplumsal ya da bireysel kusurları, adaletsizlikleri, düzensizlikleri, yanlış uygulama ve kararları doğrudan ya da dolaylı olarak şiirlerinde eleştirirler. Böylece halkın bir nevi sesi soluğu haline gelen âşıklar yaşadıkları bölgenin halkı tarafından sevilir, yaşadıkları toplumun derdine, inancına, istek ve arzularına, şikâyet ve eleştirilerine tercüman olurlar (Cerrahoğlu, 2012: 289).

Yâran meclisi sosyal hayatta kişilerin özellikle de esnafın kötü ve çirkin yanlarını ortaya çıkarıldığı, kusur ve ayıplarının açıklandığı, mahkemesinin yapıldığı ve böylece bireyin ve davranışın protesto edildiği bir meclistir. Yemeğe başlamadan önce büyük başağa ortalığa hitaben “Yolumuz, yolsuzumuz var mı?” diye sorar. Eğer o hafta içerisinde yolsuzluk yapmış kimse yoksa çavuş “Yok başağam” diye mukabelede bulunur. Eğer kabahatli var ise çavuş bunu açıktan ilan etmez. Bir kaşığı yolsuzluk yapanın önüne diker. Bu hareketiyle o adamın yolsuzluğunu belirtir bir nevi ilk protesto yapılmış olur. Yemeğin sonunda başağa, hakkında dava açılanı, protesto edileni çağırır. O da ağanın karşısında diz çöker kendini müdafaa eder, savunur. Başağa her iki tarafın şahitlerini dinleyerek haksız olana işlediği suça göre ceza vermek suretiyle, haksızlık karşısında sessiz kalmaz, tepkisini ortaya koyar. Bu ceza bütün yâranın hamama götürülmesi, tıraş ettirilmesi, çalgı getirmesi, yârana takım yemeği yedirmesi, mahalledeki fakirlere gıda, giysi yardımında bulunması vb. şeklinde olmaktadır. Burada verilen cezanın maddi boyutundan ziyade yâranın mecliste bulunanların huzurunda gerek çavuş gerekse başağa tarafından tepki görmesi, protesto edilmesinin manevi boyutu ortaya koyar. Ayrıca katıldığımız yâran gecelerinde dinlediğimize göre eskiden yârandan kovulan birinin yerine bir kütük konulmuş. Malında hile yapan, haksız kazanç elde eden, kalitesiz mal satan esnafın pabucu dama atılmış. Yârandan kovulan kişiye kötü gözle bakılır adeta protesto edilmiştir. Bu durum protesto edilen esnafın sosyal ve ekonomik durumunun kötüye gitmesine ve toplumdan dışlanmasına sebep olmuştur.

Halk arasında söylendiğine göre; Şair Sabri bir aralık sohbet teşkilatına devam ederken, bir hatasından dolayı sohbetten kovulma cezası alır gerek yâran ve gerekse halk arasında gözden düşmesi yüzünden memleketi, çoluğu ve çocuğunu terk ederek 15 sene Çankırı'ya gelmez. Bir aralık memlekete geldiği zaman o devirde yaya geldiği için şimdiki Kimya okulunun (askeriyenin) bulunduğu Hacettepe'de koyunlarını otlatan bir çobana rastlayarak; kim olduğunu ve kaç yaşında bulunduğunu çobandan sorar. Çoban da adını söyledikten sonra “Yaşımı bilmiyorum amma, şair Sabri'nin sohbetten kovulduğu yıl doğmuşum” der (Başer, 47-48)

Sonuç

Yâran geleneği kaynağını bir esnaf teşkilatı olan ahiliğin Çankırı'daki bir uzantısı olup aynı zamanda Çankırı'nın önemli bir kültürel zenginliğidir. Yâran sosyal adaleti, yardım severliği, eşitliği, toplumsal düzeni korumayı, eğlenmeyi ve eğlendirmeyi amaç edinir. Yâran, günümüzdeki esnaf kuruluşlarının yaptığı vazifeleri yapmanın yanı sıra toplumsal düzen içinde önemli görevler üstlenmiştir. Çankırı'da esnaf ve sanatkârlar gibi ekonomiye yön veren sınıfla eğitmekle kalmamış; köy bazına kadar örgütlenerek eğitim ve insan yetiştirme işlevlerini yerine getirmiştir. Gün içerisinde işleriyle meşgul olan ticaretini yapan esnaf örgütü işlevlerini geceleri de “sohbet toplantıları” biçiminde sürdürmüştür. Gündüzleri kurduğu esnaf örgütü ile çırak ve kalfa konumundaki genç esnaflara mesleki deneyim ve tecrübe kazandırılırken, geceleri de yakılan ocaklarla sohbet toplantıları düzenlenmiş, Türk örf adet ve gelenekleri, ahlaki değerler ve Müslümanca yaşamın kuralları öğretilmiştir. Ahilik sistemi içinde genç yâranlara iyi vatandaş olmanın ilkeleri kavratılmış onların yaşam ve hareketleri denetim altında tutulmuştur.

Yâran geleneği bünyesinde halk müziği, yöresel mutfak kültürü, orta oyunları ve geleneksel halk tiyatrosu, halk edebiyatı gibi milli kültür değerlerinin yaşatılmasında, kültürel değerlerin kuşaklararası aktarımında önemli görevler üstlenen sosyal bir kurum olmuştur. Yâran hem şekil, yapı ve içerik özellikleri hem de oluşma, işlev ve fonksiyon özellikleri açısından “işlevsel teori”nin ilgi alanına girer. Bu bağlamda eğlence ve kültür aktivitesini barındırması yönüyle hoşça vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme işlevini; ahlaki ilkelerin hayata geçirilmesini amaç edinmesi yönüyle değerlere, toplumsal kurallara ve törenlere destek verme işlevini; her yaş grubundan insanın olgunlaşmasına imkân vermesi yönüyle eğitim ve kültürün genç kuşaklara aktarma işlevini; gençlerin kendi akran gruplarıyla

bir araya gelerek cemiyet hakkında bilgi edinmeleri, toplum kurallarını öğrenmeleri için gerekli bilgileri vermesi yönüyle toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma işlevini ve bir davranışı, bir düşünceyi, bir uygulamayı haksız, yersiz, gereksiz bularak karşı çıkması yönüyle de protesto işlevini yerine getirdiği görülür.

KAYNAKÇA

- Absarılioğlu, A. (2004). “Âhilik Teşkilatı ve Yâran Meclisleri İle İlişkisi”, Yâran Kültürü ve Çankırı, T.C. Çankırı Valiliği II. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri, 17-18 Eylül 2004, Çankırı
- Absarılioğlu, A. (2012). Dünya Kültür Mirasımız Yâran, Çankırı: Çankırı Valiliği Yayınları.
- Bascom, W. R. (2010). “Folklorun Dört İşlevi”. (Çeviren: Ferya ÇALIŞ). Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2. (Editör: M. Öcal OĞUZ ve Selcan GÜRÇAYIR), Ankara: Geleneksel Yayınları.
- Başer, T. (?). *Çankırı Karatekin Uluları*. Ankara: Ajans Türk Matbaası
- Başgöz, İ. (1996). “Protesto: Folklorun Beşinci İşlevi (Fonksiyonu)”. Folkloristik: Umay Günay Armağanı, Haz.: Özkul Çobanoğlu-Metin Özarslan. Ankara: Feryal Matbaası.
- Cerrahoğlu, M. (2012). “Âşık Edebiyatında Eleştiri/ Çukurovalı İki Aşğın (Âşık Feymanî ve Âşık İmamî) Sözde Ermeni Soykırımına Cevabı”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 20, s. 285-294, Cilt: 9, Yıl: 2012.
- Çağatay, N. (1996). “Ahiliğin Ortaçağ Anadolu Toplumuna Etkileri”, I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri, Ankara: TC. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2010). *Halk Bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ekici, M. (2004). *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*, Ankara: Geleneksel Yayınları.
- Malinowski, B. (1992). *Bilimsel Bir Kültür Teorisi*, İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Özkan, O. (2002). *Çankırı Gelenekleri ve Yâran Kültürü*, Çankırı: Kayıkçı Matbaacılık Yay. San. Tic. Ltd. Şti.
- Tezcan, M. (1989). Sosyal Değişme Sürecinde Çankırı Yâran Sohbetleri, Ankara
- Türkçe Sözlük (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.